

Magyarok és törökök egymás szemével

(Identitások – ön- és ellenségképek – az elfogadástól a rokonszenvig)

BEVEZETÉS

Fodor Pál

az MTA doktora,
MTA Történettudományi Intézet
fod6619@t-online.hu

Turcae ante portas! – mondhatnánk a klasszikus mondatot kiforgatva, hiszen az Európai Unió – több évtizedes halogatás, vonakodás után – 2005-ben tagjelöltnek fogadta el Törökországot, és megkezdte vele a csatlakozási tárgyalásokat. A kérdés – lehet-e egy muzulmán vallású és kultúrájú ország az EU teljes jogú tagja – azóta is élesen megosztja az európai politikát. Herman Van Rompuy, a közösség mai elnöke, még belga miniszterelnökként egyik beszédében azt mondta, hogy „Törökország nem része, és nem is lesz része soha Európának”.

Jóllehet az EU elnöke jogi szempontból helyesen írta le a jelenlegi helyzetet, véleménye történelmi szempontból aligha védhető. Törökország – pontosabban elődje, az Oszmán Birodalom – már a 16. század elején része lett, és azóta is része az európai hatalmi rendszernek. Igaz, a törökök első jelentkezése és fogadtatása (a 14–15. században) még a mostaninál is sokkal barátságosabb volt: az akkori „keresztény nemzetközösség” hiva-

talosan ősellenségének nyilvánította őket, és az államok zöme – Magyarországgal az élen – folyamatos harcban állt velük. Mégis, a hatalmi és a gazdasági érdekek – ugyanúgy, mint a mostani csatlakozáspártiak esetében – hamarosan fölébe kerekedtek a vallási és ideológiai ellenérzéseknek, és számos európai állam lépett szövetségre az oszmánokkal. Az európai nagyhatalmi vetélkedés egyik meghatározó eleme jó két évszázadra a francia–török együttműködés lett. Az sem kétséges, hogy az oszmánok birodalma döntő módon szolgált bele a modern Európa történetének sorsába: katonai fenyegetésével ébren tartotta az európai egység gondolatot, elősegítette az egyetemes monarchia (a német birodalom) fennmaradását, ugyanakkor a vele szembenálló erők (például a protestánsok) a török támadások elhárításához nyújtott segítségük fejében fokozatosan megszilárdíthatták pozícióikat. Így jórészt a törököknek köszönhető, hogy a kora újkori Európában plurális világ jött létre.

A törökök korai betagozódása az európai hatalmi rendszerbe persze nem jelenti azt, hogy jogilag vagy szellemileg is Európa részévé váltak volna. Általuk is büszkén vállalt idegenségük akkor is megmaradt, a velük kapcsolatos ellenérzések akkor sem oszlottak el, amikor (a 18–19. században) az európai nagyhatalmak már oszmán területen versengtek egymással a birodalom földjeiért és gazdasági erőforrásaiért, amikor a legyőzött és meggyengült oszmánok – és általában a Kelet – kultúrája divatosává vált Európában, s amikor (1856 után) a diplomácia világában végre befogadták őket az európai népek családjába. Ez az európai mentalitás (pontosabban annak egyik szélsőséges változata) jutott kifejezésre az első világháború után a törökökre kényszerített (de általuk soha el nem fogadott) sèvres-i békeben (1920) és ez az európai hozzáállás (pontosabban annak egyik szelídebb változata) érhető tetten a fentebb idézett elnöki megnyilatkozásban.

Égészen eltérően alakult viszont az oszmán–törökök és a magyarok viszonya az elmúlt évszázadokban. Eleinte köztük is a kard kapta a főszerepet, ezért a hazáját és Európát védelmező magyarság török-képe sokáig teljesen egybeesett a keresztény közösségével. A 18. századtól azonban a magyarok kezdtek más szemmel nézni egykori halálos ellenségükre. A 19. század utolsó harmadára kifejezetten szívélyes, mondhatni baráti kapcsolat szövődött a két nép között, és a korábbi sérelmeket félretéve teret nyert a rokonság és az egymásra utaltság eszméje.

Ennek a különleges viszonynak a történetéről, főbb állomásairól és alakító tényezőiről nyújt vázlatos áttekintést az itt következő összeállítás, amelyben nemcsak magyar, hanem török szakemberek írásai is helyet kaptak. A szerzők túlnyomórészt a különböző kor-

szakokban egymásról kialakult képet tárgyalják, de azért, hogy jobban megérthessük a törökök „másságát”, történelmük egyediségét és Európához közelítő vonásait, a válogatás elején, bevezetésképpen, olyan tanulmányt közlünk, amely a török identitás változásait követi nyomon a 20. század első feléig. Ezt azért is elengedhetetlennek véltük, mert reményeink szerint hozzájárulhat a mai török mentalitás és politikai törekvések jobb megértéséhez. Ezt követően a magyarok koronként változó török-képéről olvashatunk, kiegészítve a török irodalom magyarországi jelenlétéről szóló összefoglalóval. Utóbbit azért tartottuk fontosnak, mert egy nép lelkiületének megértéséhez jobb módszert, mint irodalmának megismerését, nehezen tudnánk kínálni. Az összeállítás második fele az oszmán–törökök, majd a 20–21. századi törökök körében a magyarokról kialakult képet igyekszik bemutatni, amely a magyarok szemléletéhez hasonló változásokon ment át: íve az ellenségességtől – jobb esetben a közömbösségtől – a mély rokonszenvig húzódik. A törökök és a legtöbb olyan ország népei között, amelyek egykor az Oszmán Birodalomhoz tartoztak, ilyen viszony egyelőre még ritkaságszámba megy.

Sok más megfontolás mellett ebből is adódik, hogy Magyarország támogatja Törökország európai csatlakozását, és hogy Törökország melegen támogatta Magyarország felvételét a NATO-ba. Nem véletlenül hivatkozott a közelmúltban Ahmed Davudoglu török külügyminiszter a két nép közötti történelmi és emberi kapcsolatokra, amikor országa EU-felvétele mellett érvelt. Magyarország és a törökönba vetődött magyarok a 19. század második és a 20. század első felében valóban hatalmas szolgálatokat tettek a törököknek. Értékes segítséget nyújtottak a török

állam modernizációjához, a kor követelményeinek megfelelni tudó értelmiség kiképzéséhez. Ez az idő azonban elmúlt. Szembe kell néznünk azzal, hogy ma már számos téren nekünk van módunk és szükségünk arra, hogy a törököktől tanuljunk. Azt is ki kell mondanunk, hogy az általában magányos Magyarországnak égetően szüksége van minden jóindulatú támogatásra, amit leginkább a törököktől remélhetünk. Ezért is kell job-

ban ismernünk egymást. Ez a blokk – első sorban a múltra vonatkozóan – ezt kívánja elősegíteni.

Itt mondok köszönetet Tasnádi Editnek azért az értékes segítségért, amelyet ennek az összeállításnak az elkészítéséhez nyújtott.

Kulcsszavak: *törökök, magyarok, Európa, ellenségből szövetséges*

AZ OSZMÁNTÓL A TÖRÖKIG – A TÖRÖK NEMZETI GONDOLAT MEGSZÜLETÉSE

Fodor Pál

az MTA doktora,
MTA Történettudományi Intézet
fod6619@t-online.hu

A Törökországot és a török népet valamelyest ismerők számára nem hat újszerű megállapításnak, hogy a törökök rendkívül – a kívülálló számára olykor meghökkenítően – erős nemzeti öntudattal rendelkeznek. E vonásukkal egyedülálló helyet foglalnak el az iszlám világban – ahová kulturálisan alapvetően tartoznak –, hiszen az iszlámban az egyén és a közösség önmeghatározásának lényege, első számú vonatkoztatási pontja a vallási hovatartozás. Kevesebben tudják ugyanakkor, hogy ez a nemzeti érzés igencsak új keletű: nagyrészt a 20. század első évtizedeiben született meg, majd az Oszmán Birodalom első világháborús katasztrófája és az azt követő hatalmas társadalmi és lelki átalakulás során szilárdult meg. Nem csoda hát, hogy a török identitást mind a mai napig súlyos tisztázatlanságok, ellentmondások és viták terhelik.

Alábbiakban a modern török nemzetudat előzményeivel, kialakulásával foglalkozom. Azt vizsgálom, hogy milyen identitás jellemezte az Oszmán Birodalmat az 1300 és 1923 közötti hosszú időszakban, és hogy ez milyen viszonyban állt a török önazonossággal.

Az Oszmán Birodalmat létrehozó dinasztia és népe etnikailag a törökség oguz ágához

tartozott, ahhoz az ághoz, amelyet az arab források a 10. század óta türkmének neveztek. Ez a népcsoport a birodalom alapítása idején egyértelműen türknek nevezte és tartotta magát – ugyanúgy, mint minden törökös nép azóta, hogy az 500-as évek közepén megalapították a Türk Birodalmat. A kevés korai forrás alapján is valószínű, hogy az Oszmán (1200-as évek vége–1324) által vezetett fejedelemség lakosságát zömében ugyanaz a – Szűcs Jenő által *gentilisnek* nevezett – tudati struktúra jellemezte, mint a népvándorlás kori germánokat vagy a sztyeppe-i türköket. Ennek négy fő elemét különíthetjük el. Az első a közös eredet hite (a birodalmat létrehozó oguzok/türkmének valamennyien egy legendás Oguz kántól származtatták magukat), a második a közös szokásjog (*törü*), a harmadik a közös vallás (az oszmánok esetében az iszlám népies formája, kiegészülve a sámánisztikus hitvilág számos vonásával), s végül a negyedik a közös nyelv.

A fenti négy ismérvel jellemezhető tudatot a törökök a 15–16. század fordulójáig biztosan megőrizték. Nyomai a 15. század második felében megszülető oszmán-török történetírásban is világosan kimutathatók,